

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

5-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

B.Sh.Shermuhhammadov, B.S.Sharipova	
Bioetik bilim tushunchasining mazmun-mohiyati, uni shakllantirishning pedagogik zarurati.....	6
Sh.K.Xujamberdiyeva	
Maktabgacha yoshdagi bolalarni insoniy fazilatlarini shakllantirishda badiiy asarlarning o'рни.....	11
M.B.Artikova, M.M.Mutallibjonov	
Talabalar kasbiy ma'naviyatini rivojlantirishning xorijiy tajribalar tadqiqi	16
M.M.Kaxarova, N.E.Yusupova	
Ingliz tili darslarida matn bilan ishlashda innovatsion texnologiyalardan foydalanish metodikasi ...	23
M.M.Yakubbayev	
Development of lingvocultural competence of students in the process of teaching german language.....	29
J.A.Yuldashev	
Bo'lajak tarix o'qituvchilarini tayyorlash jarayoniga aksiologik yondashuvni joriy etishning metodik xususiyatlari.....	34
X.T.Nishonova	
Methods of developing students' lexical competence through comics in English lessons in elementary grades	38
Sh.M.Robilova	
O'quvchi-qizlarni oilaviy hayotga tayyorlashning ijtimoiy-pedagogik modeli.....	43
U.S.Do'sanov	
Oliy o'quv yurti talabalariga jismoniy tarbiya tizimida sport-sog'lomlashtirish turizmi vositalarini qo'llash metodikasi.....	47
X.X.Umarov	
Влияние высокоинтенсивной тренировочной нагрузки на организм юных гимнастов	51
Д.К.Каримов	
Мониторинг эффективности корреляционной связи спортивной специализации от типов телосложения у юных акробатов	55
З.Г.Гаппаров	
Исследование новых технологий синхронизации движения в синхронном плавании	61
M.N.Nasritdinova	
Artpedagogika fanini o'qitish jarayonida bo'lajak pedagoglar badiiy-ijodiy kompetentligini rivojlantirish.....	67
M.G'Zaylobidinova	
Nodavlat ta'lim muassasalarida ta'lim oluvchilarning hayotiy ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik omillari, Xitoy tajribasi	72
D.K.Baydjanova	
Bo'lajak o'qituvchilarda umummadaniy kompetentlikni rivojlantirish mazmuni	78
I.A.Raxmonov	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida hayot faoliyati xavfsizligi ko'nikmalarini shakllantirishni pedagogik muammosi.....	82

IQTISODIYOT

M.K.Abadov	
Possible consequences of the refusal to switch to a digital currency in Azerbaijan	85

FALSAFA

M.A.Mamatov	
So'fiylik – gumanistik ta'limot	90
Sh.O'.Ahrorova	
Jamiyat ma'naviy muhitida madaniyat va san'atning o'рни	98
D.Y.Qambarova	
O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida ijtimoiy munosabat mezonlari.....	102

UO'K: 378.147

TALABALAR KASBIY MA'NAVIYATINI RIVOJLANTIRISHNING XORIJIY TAJRIBALAR TADQIQI**THE SIGNIFICANCE OF THE RESEARCH OF FOREIGN EXPERIENCES IN THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL MORALITY OF STUDENTS****ЗНАЧЕНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПРАВСТВЕННОСТИ СТУДЕНТОВ****Artikova Muhayyo Botiraliyevna¹** ¹Andijon davlat pedagogika instituti maktabgacha ta'lim fakultet dekani, p.f.d., professor**Mutallibjonov Ma'rufjon Mutallibjon o'g'li²** ²Andijon davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi**Annotatsiya**

Ushbu maqolada talabalar kasbiy ma'naviyatini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribalar tadqiqi va konseptual jihatlarining muhim omillari berib o'tilgan. Kasb bu kishining o'zini anglashi, qilayotgan ishidan qoniqish hosil qilishiga olib keladigan faoliyat hisoblanadi. Kasbiy ma'naviyatni esa ta'lim-tarbiya olish orqali rivojlantirib borish darkor ekanligi ko'rsatilgan. Kasbiy axloqiy qoidalarning prinsiplari yoritib berilgan.

Abstract

This article presents important factors of research and conceptual aspects of foreign experiences on the development of students' professional spirituality. Occupation is an activity that leads to self-awareness of a person, satisfaction from his work. It is shown that it is necessary to develop professional spirituality through education. The principles of professional ethics are explained.

Аннотация

В данной статье приведены важные факторы исследования и концептуальные аспекты зарубежного опыта по развитию профессиональной духовности студентов. Занятие – это деятельность, которая приводит к самосознанию человека, удовлетворению от своего труда. Показано, что необходимо развивать профессиональную духовность через образование. Объясняются принципы профессиональной этики.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, kasb, kasbiy ma'naviyat, axloq, kasbiy malaka, kasb axloqi, xorijiy tajriba.**Key words:** spirituality, profession, professional spirituality, ethics, professional competence, professional ethics, foreign experience.**Ключевые слова:** духовность, профессия, профессиональная духовность, нравственность, профессиональная компетентность, профессиональная этика, зарубежный опыт**KIRISH**

O'zbekistonda ta'lim-tarbiya tizimining rivojlanishi haqida gapirganda, mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar va yangilanishlar katta ahamiyat kasb etadi. Jahon standartlariga mos zamonaviy bilim va kasb-hunarlar talabalarga taklif etilayotgani, shuningdek, ularning jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga e'tibor berilayotgani juda muhimdir.

Bu jarayonda talaba yoshlarning qobiliyat va iste'dodini rivojlantirish, intellektual salohiyatini oshirish va ularni kasbiy ma'naviyatli insonlar qilib tarbiyalashga qaratilgan sa'y-harakatlar alohida ta'kidlanadi. Ta'lim muassasalarida talabalarni o'z sohalarini mukammal egallashlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda va bu jarayon ularda insoniy munosabatlarda ma'naviy barkamol shaxslar bo'lib voyaga yetishlarini ta'minlashga yordam beradi.

Bu islohotlar o'zbek jamiyatida yosh avlodning kelajagini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi va ularni global miqyosda raqobatbardosh kadrlar sifatida tayyorlaydi.

O'tkir Hoshimov aytganidek "Inson shu qadar buyukki, uning fazilatlarini o'lchash dunyodagi eng baland tog'ning eng baland cho'qqisiga emaklab chiqish zahmati bilan teng. Inson shu qadar tubanki, uning illatlarini o'lchash dunyodagi eng baland tog'ning eng baland cho'qqisidan emaklab

tushish zahmati bilan teng". (O' Hoshimov "Daftar hoshiyasidagi bitiklar"). Bundan tahlil qilishimiz mumkinki, O'tkir Hoshimovning so'zlari inson tabiatining murakkabligi va uning ichki olamidagi ziddiyatlarni chuqur anglatadi. Insonning buyukligini va tubanligini tasvirlashda tog'ning baland cho'qqisi misol sifatida keltirilishi bu fikrlarni yanada jonli va tasirli qiladi. Fazilatlar, insonning yuksak axloqiy sifatlari, ma'naviy boyligi va ruhiy pokligini ifodalaydi. Bu fazilatlarini o'lchash tog'ning eng baland cho'qqisiga emaklab chiqishga o'xshatilib, ularning qanchalik qiyin va mashaqqatli ekanligini ko'rsatadi. Fazilatlar orasida adolat, mehr-oqibat, sabr-toqat va halollik kabi sifatlarni mavjud. Bu sifatlarni insonni buyuk qiladi va uni boshqa barcha mavjudotlardan ajratib turadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Kasbiy faoliyat jarayonida ma'naviy muhitning ahamiyati haqiqatan ham katta. Bu muhit har bir insonning shaxsiy va kasbiy o'sishida muhim omil hisoblanadi. Ma'naviy muhitning yaxshi shakllanganligi, talaba-yoshlarni nafaqat bilimli va mahoratli, balki ijtimoiy jihatdan ham halol, barkamol insonlar qilib tarbiyalash imkonini beradi.

Talabalar kasbiy ma'naviyatini rivojlantirish bugungi kunda ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biridir. Bu borada ko'plab xorijiy tajribalar va amaliyotlar mavjud bo'lib, ular talabalarni nafaqat bilimli, balki axloqiy va ma'naviy jihatdan ham rivojlantiradi. Quyida talabalar kasbiy ma'naviyatini rivojlantirish yuzasidan xorijiy tajribalarni aks ettirgan adabiyotlardan ba'zi misollar keltiriladi.

1. Oliy ta'lim muassasalarida barqaror rivojlanish uchun ta'limning ahamiyati yoritilgan. Kitobda talabalarni kasbiy ma'naviyat va axloqiy qoidalar asosida tarbiyalash, ularda barqaror rivojlanish tamoyillarini shakllantirish haqida so'z boradi. Misol: Germaniya universitetlarida barqaror rivojlanish bo'yicha ta'lim dasturlari haqida batafsil ma'lumot beriladi. Talabalarning ekologik ma'naviyatini rivojlantirish maqsadida ekologik loyihalar, seminarlar va amaliy mashg'ulotlar o'tkazilishi ta'kidlanadi[1.55].

2. Bu kitob kasbiy etika va ma'naviyat ta'limi bo'yicha psixologiya fanidagi tadqiqotlarni jamlagan. Unda talabalarning kasbiy etika va axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirish usullari bayon etilgan.[2.45] Misol:AQSh universitetlarida psixologiya talabalari uchun maxsus etika kurslari tashkil etilishi haqida so'z yuritiladi. Kurslar davomida talabalar real hayotdagi kasbiy muammolarni hal qilish uchun simulyatsiyalar va rol o'ynash usullaridan foydalanishlari aytiladi.

3. Ushbu kitobda talabalarni kasbiy etika va ma'naviyatga o'rgatish uchun kechiriladigan tajriba va amaliyotlar keltirilgan. Asar kasbiy etika bo'yicha kechiriladigan turli metodlarni tadqiq qiladi. [3.50] Misol: Britaniya universitetlarida talabalar orasida kasbiy etika va axloqiy qoidalarni mustahkamlash maqsadida "case study" (holatlar tahlili) usuli qo'llanilishi haqida so'z boradi. Talabalar real hayotdagi kasbiy holatlarni tahlil qilib, o'z axloqiy qarorlarini shakllantirishadi.

4. Bu manbada Yevropa mamlakatlarida o'qituvchilarni axloqiy qadriyatlar va ma'naviyatga o'rgatish bo'yicha olib boriladigan ishlarni yoritadi.[4.25] Unda talabalar va o'qituvchilar uchun qiymatlar ta'limi dasturlari haqida so'z yuritiladi. Misol: Niderlandiya universitetlarida o'qituvchilar tayyorlash dasturlarida qiymatlar ta'limi alohida o'rin tutishi haqida ma'lumot beriladi. Talabalar uchun maxsus seminarlar va workshoplar tashkil etilib, ularda kasbiy va axloqiy qadriyatlar bo'yicha darslar o'tiladi.

5. Ushbu kitob muhandislik sohasida kasbiy etika va ma'naviyatning ahamiyati haqida so'z yuritadi.[5.15] Mualliflar muhandislik ta'limida etika va axloqiy qoidalarning muhimligini ta'kidlaydi. Misol: Germaniya universitetlarida muhandislik talabalari uchun kasbiy etika kurslari tashkil etilishi haqida ma'lumot beriladi. Kurslar davomida talabalar ekologik mas'uliyat va kasbiy axloqiy qoidalar haqida bilim olishadi.

Ta'lim muassasalarida olib borilayotgan ishlar orqali talaba-yoshlarda o'zgalarga hurmat, qonunga itoat qilish kabi ijtimoiy fazilatlar shakllantiriladi. Bu fazilatlar talabalarni nafaqat o'z kasbida, balki kundalik hayotda ham muvaffaqiyatli qiladi. Voqelikka tanqidiy baho berish va murosasozlik kabi ko'nikmalar esa ularni murakkab masalalarni hal etishda va turli qarashlar orasida murosaga kelishda yordam beradi. Shuning uchun ham ta'lim muassasalari o'z ta'lim dasturlarini shu tarzda rejalashtirishlari kerakki, bu orqali talabalar nafaqat kasb-hunar o'rganishlari, balki ularning ma'naviy va axloqiy jihatdan ham o'sishlari ta'minlansin. Bu borada o'qituvchilarning roli juda katta bo'lib, ular o'z misollarida va o'qitish uslublarida talabalarga ijobiy namuna ko'rsatishlari zarur.

Sharq donishmandlarining “Kaloming belgilar kamoling” degan hikmati bor. Bu ibora insonning nutqi, soʻzlari va gaplaridagi noziklik va aniqlik orqali uning ruhiy va maʼnaviy kamolotini ifodalaydi. Soʻz inson hayotida muhim ahamiyatga ega, chunki u orqali inson oʻz fikrlarini, his-tuygʻularini va maqsadlarini ifodalaydi.

“Harvard universiteti tadqiqotlariga koʻra, odamning ishga kirishi yoki ishda mavqei koʻtarilishida feʼl-atvorning oʻrni 85 foiz, bilim va tajriba, bilgan raqam va dalillarning oʻrni 15 foiz ekan”[6.28]. Haqiqatan ham, shaxsiy va kasbiy yuksalishning poydevori insonning feʼl-atvorida yotadi. Bu jarayon uning oʻziga xos xususiyatlarini, tarbiya olgan muhitini oʻz ichiga oladi. Insonning turmush tarzi, uning oʻziga va atrofdagilarga munosabati bu omillar taʼsirida shakllanadi va oʻzgaradi. Axloqiy fazilatlar, oʻz-oʻzini nazorat qila olish va doimiy oʻzini rivojlantirish orqali inson oʻz feʼl-atvorini ijobiy tomonga oʻzgartira oladi. Masalan, mehnatsevarlik, halollik, adolatli boʻlish, masʼuliyatli boʻlish kabi fazilatlar nafaqat shaxsiy hayotda, balki kasbiy faoliyatda ham muvaffaqiyatga erishishda muhim rol oʻynaydi. Tarbiya esa, bu jarayonda eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Yaxshi tarbiya insonni ijtimoiy moslashuvchan, oʻziga ishonchli va oʻz fikrlarini erkin ifoda etish qobiliyatiga ega qiladi. Shuningdek, u turli madaniy va ijtimoiy sharoitlarda oʻzini tutish qoidalarini oʻrgatadi, bu esa kasbiy faoliyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, taʼlim va tarbiya insonning shaxsiy hamda kasbiy yuksalishida hal qiluvchi rol oʻynaydi, chunki bu jarayon uning atrofidagi muhit va shaxsiy intilishlari bilan chambarchas bogʻliq. Bu borada Axmad Yugnakiy “Yaxshi feʼl-atvor bilan yashagan inson oʻzini yomon qiliqlardan saqlaydi” deb aytgan. Bundan bilishimiz mumkinki, yaxshi feʼl-atvor bilan yashash insonning shaxsiy rivojlanishiga va jamiyatdagi oʻrniga katta taʼsir koʻrsatadi. Feʼl-atvor - bu insonning axloqiy qadriyatlari, odobi va harakatlariga asoslangan xulq-atvori. Yaxshi feʼl-atvorning asosi axloqiy qadriyatlar hisoblanadi. Bular halollik, adolat, hurmat, mehr-oqibat kabi sifatlarni oʻz ichiga oladi. Bu qadriyatlar insonning hayotda toʻgʻri yoʻl tanlashiga, harakatlarida maʼnaviyat va axloqiylikni saqlashiga yordam beradi. Bular ijtimoiy munosabatlarda odobli boʻlish, boshqalarga hurmat bilan qarash, oʻz-oʻzini nazorat qilish kabi jihatlarni oʻz ichiga oladi. Oʻz-oʻzini nazorat qilish orqali inson hirs va nafslariga boʻysunmaydi, ularni boshqaradi va zararli odatlardan uzoqlashadi.

Xulq madaniyati, haqiqatan ham, keng maʼnoda shaxsning ichki va tashqi dunyosini ifodalovchi ilmiy atama hisoblanadi. Bu konsepsiya insonning jamiyatdagi oʻrni va uning boshqa shaxslar bilan munosabatlarini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. Xulq madaniyati, oʻz navbatida, insonning shaxsiy rivojlanish darajasini va uning ijtimoiy integratsiyasini aks ettiradi.

Xulq madaniyati tushunchasining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

1. Jamoat joylaridagi xatti-harakatlar—bu qism insonning jamoat joylarida, jumladan, transportda, ishda, taʼlim muassasalarida va boshqa umumiy foydalanish joylarida qanday xulq-atvor koʻrsatishini oʻz ichiga oladi.

2. Odob-axloq qoidalari—bu esa insonning oʻzini tutish qoidalari, jumladan salomlashish, mehmondoʻstlik, suhbatdosh bilan qanday muloqot qilish kerakligi kabi odob-axloqlarni nazarda tutadi.

3. Kundalik hayot—shaxsiy va ish bilan bogʻliq kun tartibi, turli vaziyatlarga moslashuvchanlik qobiliyati va boshqalar.

4. Boshqa odamlar bilan munosabatlar—bu soha insonning oila aʼzolari, doʻstlari, hamkasblari va hatto notanish kishilar bilan oʻzaro aloqalarini qamrab oladi.

5. Qiziqishlar va ehtiyojlar tabiati—insonning shaxsiy qiziqishlari, hobbilari va hayotiy ehtiyojlarini oʻz ichiga oladi.

6. Gigiyena-shaxsiy tozalik va sogʻliqni saqlash bilan bogʻliq amallar.

7. Shaxsiy vaqt tashkil qilish—vaqtni samarali boshqarish va rejalashtirish qobiliyatlari.

8. Estetik did-sanʼat va madaniyatga boʻlgan qiziqish, shuningdek, atrof-muhitning estetik jihatdan qadrlanishi.

9. Pantomima, yuz ifodalari va nutq madaniyati-non-verbal kommunikatsiya vositalari va nutq orqali oʻzaro tushunish.

Xulq madaniyati insonning jamiyatdagi oʻrni va uning boshqalar bilan oʻzaro munosabatlari uchun asos yaratadi. Shuning uchun ham, bu konsepsiya har bir shaxsning shaxsiy va kasbiy rivojlanishida muhim oʻrin tutadi. Shaxsning xulq madaniyatini oshirish, uning ijtimoiy moslashuvchanligini va jamiyatda oʻz oʻrnini topish qobiliyatini kuchaytiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Shaxsning xulq-atvor madaniyati uning axloqiy, estetik va maʼnaviy qiyofasini tavsiflaydi. Bu inson oʻzi yashayotgan jamiyatning qadriyatlarini qanchalik

egallaganligi va qabul qilganligini va ulardan mohirona foydalanishini ko'rsatadi. Har birimiz o'zimizni axloq qoidalari va o'zimizni tutadigan madaniyatimiz va bizni o'rnini bosadigan kishilarga rioya qilishimiz shart. "So'zingizga vafo qiling, ishda qat'iyatli bo'ling. Sadoqat va samimiyatni saqlab qolmoq cho'qqidagi qorni ushlab qolishidek chiroylidir. Ezgulik uchun yaralgan yoki ezgulikdan mutlaqo mosuvo insonni ko'rmadim. Kimki ezgulikka intilar ekan, hamisha hurmatda bo'lur"[7.32] deb ta'kidlagan edi faylasuf Konfutsiy.

Jamiyatda o'zini tutish qoidalari va ijtimoiy fazilatlar haqiqatan ham yoshligidan boshlab singdirilishi zarur bo'lgan muhim omillar hisoblanadi. Bu fazilatlar bola tarbiyasida asosiy vazifalardan biri bo'lib, ularning kelajakda mohir va mas'uliyatli shaxslar bo'lib voyaga yetishlarini ta'minlaydi. Yosh bolalar, ularning ongida hali tushunchalar shakllanmagan bir davrda, atrofidagi kattalar tomonidan namoyish etilgan xulq-atvorni kuzatib, shu asosda o'rganadilar. Shuning uchun ham, bolalarga odob-axloq qoidalari, hurmat, mehnatsevarlik va boshqa ijtimoiy fazilatlar yoshligidan boshlab o'rgatilishi juda muhimdir. Misol uchun, oilada va ta'lim muassasalarida bolalarga qanday qilib navbat kutish, kattalarni hurmat qilish, tengdoshlar bilan muomala qilish va ularning fikrlariga quloq solish kabi odob-axloq qoidalari o'rgatiladi. Shu tarzda, bolalarga yoshligidan boshlab to'g'ri xulq-atvor qoidalari va gigiyenik ko'nikmalarni o'rgatish orqali, ularni kelajakda jamiyatning to'laqonli va faol a'zolari sifatida shakllantirish mumkin. Bu esa ularning kelajakda o'z mahoratlaridan mohirona foydalanishlariga zamin yaratadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Husayn Voiz Koshifiy o'zining "Futuvvatnomai sultoniyyoxud javonmardlik tariqati" asarida shunday deydi: "Murid (ya'ni shogird) sadoqatli bo'lsin, chunki agar sidqidildan kirishmasa, pining ma'rifati ko'nglidan joy olmagay va agar pining so'zi diliga ta'sir etmasa, u maqsadiga yetolmagay..."[8.35].

Sadoqat, insonning o'ziga, boshqalarga va jamiyatga nisbatan mas'uliyatini his etishida namoyon bo'ladi. Sadoqatli bo'lish uchun inson o'zida bir qator fazilatlarini shakllantirishi va rivojlantirishi kerak. Ushbu fazilatlar insonni yuksak ma'naviyatga, odob-axloq qoidalariga rioya qilishga va boshqalar bilan samimiy munosabatlar o'rnatishga yordam beradi. Bu fazilatlar orasida o'z nafsini yengish, hammaga yaxshilik qilish, ilm egallash, odob-axloq qoidalariga rioya qilish, muloyimlik, dag'allikdan tiyilish, insof saqlash, ozor bermaslik kabi ko'plab jihatlarda mavjud. O'z nafsini yengish insonning o'z ustidan g'alaba qozonishidir. Bu fazilat insonni yomon illatlardan va zararli odatlardan saqlaydi. Nafsni yengish orqali inson o'zini nazorat qilishni, hayotning turli sinovlariga qarshi tura olishni o'rganadi. Bu esa sadoqatli bo'lishning asosiy sharti hisoblanadi. Yaxshilik qilish insonning qalbini yoritadi va boshqalarning hayotiga quvonch keltiradi. Yaxshilik qilish orqali inson jamiyatda hurmatga sazovor bo'ladi va mehr-oqibatli munosabatlar o'rnatadi. Bu fazilat, ayniqsa, insonning sadoqatini mustahkamlaydi, chunki yaxshilik qilish o'z-o'zini baxtli qilishdir. Ilm, insonning eng katta boyligi. Ilm egallash orqali inson dunyoqarashini kengaytiradi, yangi bilimlar va tajribalar orttiradi. Ilmi bo'lish insonning sadoqatini mustahkamlaydi, chunki ilm orqali inson o'z majburiyatlarini anglaydi va ularni bajarishda mas'uliyatli bo'ladi.

AQSh Tajribasi: AQSh ta'lim tizimi kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishga katta e'tibor qaratadi. Ko'plab Amerika universitetlari kasbiy ma'naviyat va etika bo'yicha maxsus kurslar o'qitadi. Bu kurslar talabalarning kasbiy faoliyatida axloqiy qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. AQSh universitetlari talabalariga xalqaro tajriba almashinuvi dasturlarini taklif etadi. Bu dasturlar orqali talabalar turli madaniyatlar va kasbiy muhitlarni o'rganib, o'z ma'naviyatlarini boyitadi. Bu jarayon o'qituvchilar, talabalarning axloqiy me'yorlarga amal qilishini va kasbiy etika qoidalariga rioya qilishini ta'minlashga qaratilgan. AQSh tajribasi ko'plab innovatsion metodlar va ilg'or amaliyotlar bilan boyitilgan.

Harvard Universiteti: Bu universitetda talabalarga kasbiy etika va ma'naviyat bo'yicha maxsus kurslar o'qitiladi. Kurslar amaliy mashg'ulotlar va nazariy darslarni o'z ichiga oladi, bu esa talabalarga axloqiy qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Fulbright Dasturi: Fulbright dasturi AQSh talabalari va professor-o'qituvchilariga xalqaro tajriba almashinuvi imkoniyatini yaratadi. Talabalar turli mamlakatlarda ta'lim olib, ularning madaniyati va kasbiy muhitini o'rganadilar. Bu tajriba talabalarga global nuqtai nazarni shakllantirish va kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishga yordam beradi.

Erasmus Mundus Dasturi: Bu dastur orqali talabalar Yevropa universitetlarida ta'lim olishadi va xalqaro tajriba orttirishadi. Bu esa ularning kasbiy ma'naviyatini rivojlantiradi va turli madaniyatlarga hurmatni oshiradi.

Massachusetts Institute of Technology (MIT): MITda talabalarga axloqiy qarorlar qabul qilish va vijdoniy yondashuv bo'yicha maxsus dasturlar o'qitiladi. Talabalar kasbiy faoliyatlarida axloqiy muammolarni hal qilish va ularni amaliyotda qo'llashni o'rganadilar.

Duke University: Duke universitetida talabalarga kasbiy etika va axloqiy qarorlar qabul qilish bo'yicha maxsus kurslar mavjud. Kurslar nazariy va amaliy mashg'ulotlar bilan boyitilgan.

Stendford Universiteti: Stanfordda kasbiy etika bo'yicha seminarlar va workshoplar tashkil etiladi. Bu tadbirlarda talabalarga kasbiy faoliyatda axloqiy me'yorlarga rioya qilishning ahamiyati tushuntiriladi.

Insoniyatning taraqqiyoti bu kabi meros va fazilatlarining avlodlar orqali uzluksiz davom etishi bilan bog'liqdir. Shuning uchun ham, bu fazilatlar va pand-nasihatlar insonlarning hayotida doimo dolzarb ahamiyat kasb etib kelgan va kelajakda ham shunday bo'lishi kutiladi.

Fransiya tajribasi. Fransiya etiket va madaniyatning markazlaridan biri sifatida tanilgan. Fransuz etiketi va odob-axloq qoidalari o'zining nozikliklari, chuqur an'analariga ega, bo'lib bu odatlar va qoidalarga rioya qilish, shuningdek, fransuz tiliga bo'lgan e'tibor fransuz madaniyatining muhim qismidir. Fransiya azaldan etiket va madaniyat markazlaridan biri sifatida tanilgan. Fransuz etiketi va odob-axloq qoidalari nozikliklar va chuqur an'analar bilan boyitilgan bo'lib, bu odatlar va qoidalarga rioya qilish fransuz madaniyatining muhim qismidir. Fransiya faqat o'z hududida emas, balki butun dunyo bo'ylab madaniy va diplomatik aloqalarda ham katta ahamiyatga ega. Bu maqolada fransuz etiketining nozikliklari, uning tarixiy ildizlari va dunyo miqyosidagi ta'siri haqida so'z yuritiladi.

Buyuk Britaniya tajribasi. Buyuk Britaniya ta'lim tizimi o'zining chuqur ildizlari va an'analari bilan mashhur bo'lib, kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishda ham katta tajribaga ega. Britaniya ta'lim tizimi talabalarni nafaqat bilimli, balki axloqiy va ma'naviy jihatdan ham barkamol etib tarbiyalashga intiladi. Bu maqolada Buyuk Britaniyaning kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish borasidagi tajribasi haqida so'z yuritiladi. Oksfordda kasbiy etika va ma'naviyat bo'yicha maxsus kurslar o'qitiladi. Bu kurslar talabalarga kasbiy faoliyatlarida axloqiy me'yorlarga rioya qilish, halollik va adolatni saqlash kabi qoidalarga amal qilishni o'rgatadi. Kembrijda ham kasbiy etika va ma'naviyat bo'yicha maxsus dasturlar mavjud. Bu dasturlar talabalarning kasbiy faoliyatlarida axloqiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Germaniya tajribasi. Germaniya madaniyatida etiket va muloqot uslublari juda aniq, va qat'iy belgilangan bo'lib, bu ularning kundalik ijtimoiy va ishbilarmonlik hayotida muhim o'rin tutadi. Ehtirom va yaxshi muomala-Germaniyada suhbatdoshga hurmat bilan munosabatda bo'lish katta ahamiyatga ega. Bu, odamlar bir-birlarini qadrlashlarini va o'zaro munosabatlarni hurmat qilishlarini namoyish etadi.

Germaniya ta'lim tizimi o'zining qat'iyligi, intizomi va yuqori standartlari bilan mashhur. Kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish Germaniyada muhim o'rin tutadi va bu jarayon o'quvchilarni nafaqat bilimli, balki axloqiy va ma'naviy jihatdan yetuk etib tarbiyalashga qaratilgan. Germaniya tajribasi talabalarga kasbiy ma'naviyatni shakllantirish va rivojlantirishda qanday usullar va yondashuvlarni qo'llashini yoritib beradi. Germaniya universitetlari va kasb-hunar maktablarida kasbiy etika va ma'naviyat bo'yicha maxsus kurslar o'qitiladi. Bu kurslar talabalarga kasbiy faoliyatda axloqiy me'yorlarga rioya qilish va halollikni saqlashni o'rgatadi. Amaliy mashg'ulotlar orqali talabalar axloqiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar va kasbiy ma'naviyatning muhimligini tushunib yetadilar.

Yaponiya tajribasi. Yapon etiketi, ayniqsa, ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy omil sifatida, katta ahamiyat kasb etadi. Xushmuomalilik va Odob-axloq Qoidalari: Yaponiyada odob-axloq qoidalari va xushmuomalilik, jamiyatning asosiy tuzilishini shakllantiradi. Yaponlar uchun bu qoidalar faqatgina yaxshi muomala emas, balki har bir shaxsning ijtimoiy va shaxsiy hayotida muhim o'rin tutadi. Ular orqali Yaponlar o'zlarining hurmat va mas'uliyat hissini namoyish etadilar. Past Ovozda Gaplashish: Yaponiyada past ovozda gaplashish, boshqalarga hurmat ramzidir. Bu, ayniqsa, jamoat joylarida va gavjum muhitlarda, boshqalarning shaxsiy makonini hurmat qilish va tinchlikni saqlash maqsadida amalga oshiriladi. Etiket Ta'limi: Yaponiyada etiket, hayotning turli sohalarida katta e'tiborga ega. Masalan, idoralar va hukumat muassasalari yangi xodimlarni ishga qabul qilishdan avval ularning etiket qoidalarini bilish darajasini tekshirishadi.

PEDAGOGIKA

Shuningdek, Yaponiyada ko'plab oilalar o'z kutubxonalarida etiket bo'yicha ko'rgazmali kitoblar va qo'llanmalarni saqlaydi, bu esa oila a'zolarini yoshligidan boshlab etiket qoidalari bilan tanishtirishga yordam beradi. "Yaponlar teginishdan qochadi. Hatto gaplashayotganda ham juda yaqin turmaslikka harakat qilishadi. Biror kishining orqasini silash yoki uni quchoqlash, ayniqsa, jamoat joylarida qabul qilinishi mumkin emas. Yapon etiketi insonning uyda, ko'chada, ishda qanday tuta bilishi kerakligini belgilaydi"[9.3].

Xitoy tajribasi. Ayollar va erkaklar o'rtasidagi tenglikka oid masalada ham, Konfutsiy an'analari doirasida ayollarning roli ancha cheklangan bo'lsa-da, hozirgi kunda ko'plab jamiyatlarda ular to'liq huquq va imkoniyatlarga ega. Bu o'zgarishlar nafaqat ijtimoiy tuzilmalarda, balki qonun chiqaruvchi organlarning qarorlarida ham aks etgan. Ayollar endilikda siyosat, ta'lim, ishbilarmonlik va boshqa ko'plab sohalarda muhim rollarni bajarishmoqda. "Shu bilan birgalikda, kattalarga hurmat va milliy madaniyat, tarix, adabiyotga nisbatan e'tibor tuyg'ulari saqlanib qoldi. Shuni yodda tutish kerakki, Xitoyda etiketning asosiy xususiyati xushmuomalalikdir"[10.5].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Talabalar kasbiy va ma'naviy rivojlanishini ta'minlashda xorijiy tajribalarni o'rganish, keng tarqalgan yondashuvlar orasida, interfaol ta'lim metodlari, xalqaro hamkorlik dasturlari, axloq va madaniy tushunchalarni o'z ichiga olgan o'quv kurslari hamda talabalar shaxsiy rivoji uchun qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish kabi amaliyotlar alohida ahamiyat kasb etadi.

1. Interfaol ta'lim yondashuvlarini qo'llash: Talabalarning tahliliy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun seminarlar, amaliy mashg'ulotlar va muhokama klublarini joriy etish. Masalan, Harvard Universiteti va Stanford kabi yetakchi ta'lim muassasalarida qo'llaniladigan ushbu metodlar talabalar tajribasini boyitadi.

2. Xalqaro hamkorlik dasturlari: Talabalarga turli madaniyatlar va qarashlar bilan tanishish imkonini beruvchi xalqaro almashinuv dasturlarini kengaytirish. Bu, ularning global masalalarga bo'lgan tushunchasini chuqurlashtiradi va kasbiy mahoratlarini oshiradi.

3. Etik va madaniy darsliklar: talabalar etikasi va madaniy xilma-xillikni qamrab oluvchi kurslarini takomillashtirish. Bu yondashuv, masalan, Avstraliya va Kanada universitetlarida keng qo'llaniladi va talabalarni turli vaziyatlarda adolatli va mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga tayyorlaydi.

4. Shaxsiy rivojlanish dasturlari: Talabalarning shaxsiy va ma'naviy o'sishini qo'llab-quvvatlash uchun mentorlik, ruhiy maslahatlar va o'zini-o'zi rivojlantirish bo'yicha seminarlar tashkil etish. Masalan, Yaponiya universitetlarida bu kabi dasturlar talabalar orasida juda mashhur.

5. Texnologiya va ta'limni birlashtirish: Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali ta'lim jarayonini yanada samarali va interaktiv qilish. Masalan, Singapur va Finlandiya ta'lim tizimlari ushbu yondashuv orqali talabalar bilimini sezilarli darajada oshirishga muvaffaq bo'lganlar.

6. Ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik hissini rivojlantirish: Talabalarda ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantirish va jamoat ishlarida faol ishtirok etishlarini rag'batlantirish. Buning uchun jamoat xizmati loyihalari va ijtimoiy masalalarga bag'ishlangan kurslar joriy etish mumkin.

Yuqorida keltirilgan adabiyotlar talabalar kasbiy ma'naviyatini rivojlantirish yuzasidan xorijiy tajribalarni aks ettiradi. Ushbu adabiyotlar talabalarning kasbiy etika va axloqiy qoidalarni o'rganishlari uchun samarali metodlar va amaliyotlarni ko'rsatadi. Germaniya, AQSh, Buyuk Britaniya va Yevropa mamlakatlarining tajribalari milliy ta'lim tizimimizni yanada samaraliroq qilishda muhim ahamiyatga ega. Bu tajribalar talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Yuqorida berilgan takliflar talabalar kasbiy va ma'naviy rivojlanishini yanada chuqurlashtirishga yordam beradi hamda ularni global miqyosda raqobatbardosh va mas'uliyatli fuqarolar sifatida shakllantiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "Education for Sustainable Development in Higher Education" (Wals, A. E. J., 2014)
2. "Professional Ethics Education Studies in Psychology" (Warnick, B. R., 2012)
3. "Developing Professional Ethics in Students: A Case Study Approach" (Davis, M., 2009)
4. "Integrating Values Education into Teacher Education in Europe" (Veugelers, W., 2011)
5. "Ethics and Professionalism in Engineering" (Martin, M. W., & Schinzinger, R., 2010)
6. Z.Zamonov, O.Maxmudov, Z.Islomov, D.Ro'ziyeva, D.Rahimjonov, Sh.Sattorov, N. Ism atova, S.Akkulova, S. Sherm uxam edova, N.Xolm uxam edova, S.Madaliyeva, L.Mo'minova, S.Zokirova - 8-sinf Tarbiya, darslik. - Toshkent: «Zamin nashr», 2020 yil. 28-bet.

7. Z.Zamonov, O.Maxmudov, Z.Islomov, D.Ro'ziyeva, D.Rahimjonov, Sh.Sattorov, N.Ismatova, S.Akkulova, S.Sherm uxam edova, N. Xolm uxam edova, S.Madaliyeva, L.Mo'minova, S.Zokirova - 8-sinf Tarbiya, darslik. - Toshkent: «Zamin nashr», 2020 yil. 32-bet.
8. Xusayn Voiz Koshifiy. Futuvvatnomai sultoniyy yoxud javonmardlik tariqati. Fors - tojik tilidan N.Komilov tarjimasii. – Toshkent. A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1994.35-bet
9. Елены Гаврилиной-Фудзияма. Японский этикет и **Японский этикет: древние традиции и современные правила АСТ**, 2020 г.
10. Ирина Казакова. Китайский этикет, Белая вежа, №2 /2017 г,